

REFERINȚE BIBLICE ÎN TRADUCERILE ROMÂNEȘTI ALE *INFERNULUI* DANTESC*

CRISTIAN UNGUREANU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
cristian.ungureanu03@gmail.com

Abstract: We cannot understand Dante and, above all, the *Divine Comedy* if we abstract from Christian theology and its fundamental writing, the Bible. It is known and obvious that the *Divine Comedy* draws its roots from the Bible, which cannot be abstracted from when interpreting the poem. The influence of the Bible on Dante's poem is manifested by references to passages, directly or allusively, to well-known characters, symbols or situations, both from Old and from New Testament. This article aims at exploring some of these references from the perspective of the meaning they acquire in Dante's work and then from the perspective of their translation into Romanian. We will consider the most famous translations of *Inferno* made in the 20th-21st centuries, in order to observe to what extent they manage to convey the meanings of the original.

Keywords: *Divine Comedy*, *Inferno*, Bible, translation, Romanian.

1. Introducere

Este evident că rădăcinile poemului lui Dante sunt biblice, iar pilonii pe care se întemeiază *Divina Comedie* sunt tot biblici: mântuire, mistică, profeție. De altfel, întreaga *Divina Comedie*, prin structura sa (cele trei cantice), oferă, în mod simbolic, o adevărată scară a lui Iacob pe care se poate urca și coborî, care unește cerul cu pământul; este un *itinerarium mentis in Deum* (o ascensiune mistică a omului către Dumnezeu). Cu referire la asta, Dante afirmă, în *Epistola XIII* către Cangrande della Scala: „*finis totius et partis est removee viventes in hac vita de statu miserie et perducere ad statum felicitatis*”; principala finalitate a poemului, așa cum o vede însuși autorul său, este una etică (Corbett 2020, 1). Așadar, când vine vorba despre traducerea acestui text, apare întrebarea: cum, prin ce mijloace reușesc traducerea să transmită acest mesaj?

Este evident că traducerea unei poezii este mult mai dificilă decât traducerea unui text științific, de exemplu; de fapt, cei mai mulți care au afirmat că traducerea este imposibilă s-au referit mai degrabă la traducerea textului poetic. Înainte de toate, pentru că poezia este considerată ca fiind un text scris în urma unei inspirații

---

* *Biblical References in the Romanian translations of Dante's Inferno*

avute de un poet. Totuși, inspirația unui poet poate fi percepută de un al doilea poet și reprodușă cu aceleași mijloace literare într-o altă formă lingvistică, cu condiția ca acesta din urmă să poată intra în sintonie, prin inspirația sa, cu primul autor. Lucrul acesta, oricât de dificil ar părea, nu este imposibil, dat fiind faptul că poezia presupune o carismă care, din fericire, nu a fost rezervată numai anumitor epoci sau teritorii. Până la urmă, atunci când vorbim despre fidelitate, în cazul unei traduceri poetice, nu ne referim la o fidelitate mecanică față de toate elementele semantice, gramaticale, frazeologice sau de cele ce țin de fonetica textului, ci ne referim la fidelitate față de poezie.

Traducerea textului poetic (sau, mai larg, a celui literar), spre deosebire de a celorlalte tipuri de text, trebuie să țină cont atât de conținutul mesajului pe care îl transmite textul, cât și de forma acestuia (în cazul de față, elementele de versificație), iar unele opțiuni de traducere sunt determinate de cel din urmă element; prin urmare, uneori, din dorința de a îmbrăca mesajul într-o formă adecvată, traducătorul trădează conținutul.

Vom analiza în cele ce urmează cele mai frecvente tipuri de trimiteri la textul sacru (citate, aluzii, recontextualizări, personaje), comparând textul lui Dante cu opțiunile unor traducători ai *Infernului* în limba română. Traducerile analizate au fost realizate la o distanță de circa douăzeci de ani una de cealaltă, fapt care ne-a oferit ocazia de a observa, în diacronie, modul traducătorilor de adaptare la noile descoperiri exegetice din câmpul dantisticii.

2. Traducerile *Infernului* în limba română

Cele mai importante traduceri ale *Infernului* lui Dante sunt:

Traduceri în versuri:

Dante, *Divina Comedie. Infernul*, traducere în versuri de N. Gane, Editura Librăriei Nouă Iliescu, Grossu, & comp., Iași, 1906.

Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul*, traducere de G. Coșbuc, ediție îngrijită și comentată de Ramiro Ortiz, Editura Cartea Românească, București, f. a. [1924];

Dante Alighieri, *Divina Comedie*, în românește de Eta Boeriu, note și comentarii de Alexandru Dușu și Titus Pîrvulescu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1965 (cu numeroase reeditări);

Dante, *Infernul*, interpretare românească, note și un cuvânt înainte de George Buznea, Editura Univers, București, 1975;

Dante Alighieri, *Divina Comedie*, în românește de Giuseppe Cifarelli, ediție îngrijită de Titus Pîrvulescu și prefațată de Alexandru Ciorănescu, Editura Europa, Craiova, 1993, cu ilustrații de Marcel Chirnoagă (reeditată în 1998, Editura Dacia, Cluj-Napoca);

Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul. Purgatoriul. Paradisul*, traducere în versuri de Ioan A. Țundrea, prefață de N. Iorga, Editura Medicală, București, 1999;

Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul*, text bilingv, cu versiune românească, note, comentarii, postfață și repere bibliografice de Răzvan Codrescu, Editura Christiana, București, 2006;

Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul*, traducere din italiană și comentarii de Marian Papahagi, cu o prefață de Irina Papahagi, ediție îngrijită, introducere și completarea comentariilor de Mira Mocan, Editura Humanitas, București, 2012.

În proză:

Dante Alighieri, *Infernul*, traducere de Maria Chițu, Craiova, 1883;

Dante Alighieri, *Divina Comedie*, Traducere în proză ritmată de Alexandru Marcu, Craiova, 1943;

Dante, *Infernul*, tradus și prezentat de Cristian Bădiliță, ediție bilingvă, editura Vremea, București, 2021.

3. Tipuri de referințe biblice în *Infern* și reflectarea lor în traduceri românești

În *Divina Comedie* există numeroase referiri (în jur de o mie) la cartea fundamentală a creștinismului, care, de altfel, constituie una dintre sursele principale ale inspirației dantești. Aceste referiri se manifestă prin desemnare directă, prin scurte citate preluate ca atare (în latină sau traduse în italiană) sau prin aluzii (pasaje biblice ce trimit la situații foarte cunoscute, intrate adesea, prin utilizarea lor frecventă și prin simbolismul lor, și în imaginarii populare; aceste aluzii, mai mult sau mai puțin explicite, puteau fi recunoscute de cititorul medieval, care era un destul de bun cunoscător al textului sacru), prin personaje sau obiecte care au căpătat valoare simbolică (crucea, pomul oprit, Lucifer etc.). Am ordonat prezentarea traducerilor românești după criteriul cronologic, pentru a observa mai bine evoluția conceptualizărilor.

3.1. Aluzii la pasaje biblice

(1) Dante, Inf. I, 1-3

Nel mezzo del cammin di nostra vita
mi ritrovai per una selva oscura,
ché la diritta via era smarrita

Încă de la primul vers al *Divinei Comedii*, exegeții au identificat trimiterea implicită/aluzivă la pasajul din Isaia unde se vorbește despre intervenția salvatoare a lui Dumnezeu pentru a scoate un om din ghearele morții: „Ego dixi in dimidio dierum meorum: Vadam ad portas inferi; quaesivi residuum annorum meorum”

(VULGATA, Is. 38:10)¹. În anul 1300, atunci când autorul datează călătoria sa în lumea de dincolo, acesta avea în jur de treizeci și cinci de ani (se naște în circa 1265), de unde presupunerea, împreună cu psalmistul, că se afla la jumătatea vieții (cf. „dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni”, Ps. 89:10²). Prin folosirea adjectivului *nostra*, Dante se identifică pe sine cu întreaga umanitate și își proiectează experiența la nivel universal; scopul poemului, așa cum am menționat mai sus, este acela de a-i scoate pe cei vii din *statu miserie* pentru a-i conduce spre fericirea eternă, care, în cazul de față, coincide cu mântuirea sufletului.

Gane (1906): Eram la jumătatea vieții noastr-ajuns./ Intrasem într-un codru de ziuă nepătruns/ Și-n laturi m-abătusem din drumul meu cel drept.

Coșbuc (1924): Pe când e omu-n miezul vieții lui,/ m-aflam într-o pădure-ntunecată/
căci dreapta mea cărare mi-o pierdii.

Cifarelli (1930-1940): La miezul căii noastre date,/ m-aflai într-o pădure-ntunecoasă/
pierdut de drumurile-adevărate.

Marcu (1932): La mijlocul cărării vieții noastre m-am pomenit într-o pădure neguroasă, căci drumul drept era pierdut.

Boeriu (1965): Ajuns pe-a vieții mijlocie treaptă/ mă pomenii într-o pădure deasă,
căci rătăcind pierdusem calea dreaptă.

Buznea (1975): La jumătatea căii noastre-n viață/ M-am pomenit într-o pădure sumbră,
Căci rătăcisem drumul drept prin ceață.

Papahagi (1982-1996): În miez de drum când viața ni-e-mpărțită/ mă pomenii în beznă-ntr-o pădure/
de era dreapta cale rătăcită.

Bădiliță (2021): La mijlocul cărării vieții noastre m-am pomenit într-o pădure-întunecoasă – căci dreapta cale era pierdută.

Intenția generalizatoare a poeziei lui Dante (proiectarea experienței proprii la nivelul existenței umane în general) este păstrată în traduceri românești, ori prin utilizarea aceluiași adjectiv pronominal posesiv de persoana 1 (*nostru*) (cu varianta pronumelui personal *ni-* la Papahagi), în majoritatea cazurilor, ori prin înlocuirea cu substantivul general *om* (Coșbuc) sau prin eliminarea oricărei determinări care ar personaliza discursul (Boeriu: „a vieții mijlocie treaptă”). În ceea ce privește reprezentarea metaforică a vieții ca parcurs, opțiunile traducătorilor români variază, de la preluarea metaforei din original, verbalizată ca *drum* sau, mai des, *cale* sau *cărare* – cu varianta *treaptă* (Boeriu), care presupune că sensul parcursului este ascendent – la descifrarea ei (Coșbuc: *miezul vieții*). Un alt loc în care traduceri oscilează este reprezentarea relației dintre locul în care a ajuns poetul (pădurea întunecoasă) și pierderea căii drepte: este o relație causală (am ajuns pentru că am pierdut calea dreaptă), așa cum

---

¹ „Atunci eu am zis: Mă duc la amiaza zilelor mele, la porțile locuinței morților voi fi ținut pentru restul anilor mei”(BIB. SIN.). Pentru acces mai facil la text, am ales să reproducem și pasajele corespunzătoare din Biblia Sinodală.

² „Zilele anilor noștri sunt șaptezeci de ani” (BIB. SIN.).

sugerează majoritatea traducerilor și cum intenționează și Dante, care folosește conjuncția *chè*, sau consecutivă (pădurea era atât de întunecoasă încât am rătăcit calea dreaptă), ca la Papahagi sau, ceva mai indirect, la Coșbuc? Cu alte cuvinte, dificultățile îl fac pe om să piardă drumul drept sau parcursul însuși este atât dificil încât omul nu poate decât să se rătăcească? Nuanțele traducerilor sunt importante, întrucât determină chiar receptarea textului în cultura în a cărei limbă se traduce.

(2) Dante, Inf. III, v. 58-60

Poscia ch'io v'ebbi alcun riconosciuto,
vidi e conobbi l'ombra di colui
che fece per viltade il gran rifiuto.

În această terțină din cântul al III-lea, unde sunt pedepsiți cei indiferenți, cei care nu au avut capacitatea în timpul vieții să facă o alegere, Dante întrezărește o umbră, pe care o identifică ca fiind cineva care a refuzat să-și asume un rol foarte important. Cei mai mulți dintre exegeții *Divinei Comedii* afirmă că în contextul acesta este vorba despre Celestin al V-lea, un papă care a renunțat la scaunul pontifical din motive nu foarte clare. Cum această demnitate este pe viață, autorul florentin consideră că nu el și-a asumat responsabilitatea care i-a fost incredințată de divinitate și îl plasează în Infern. Altă parte dintre interpreți, motiv pentru care ne-am îndreptat atenția asupra acestui pasaj, consideră că aici ar fi vorba despre Pilat din Pont, figură prezentă în Noul Testament, faimoasă pentru faptul de a nu-și fi asumat responsabilitatea deciziei trimiterii la moarte a lui Cristos, prin gestul spălării mâinilor. Cei care susțin prima ipoteză aduc ca argument faptul că Celestin al V-lea se bucura de faima că ar fi un sfânt și a fost chiar canonizat în anul 1313. Coexistența ambelor variante interpretative se reflectă și în alegerile făcute de traducătorii în limba română, unde se poate observa echivalarea terținei sau la modul impersonal, așa cum apare la Dante (Gane, Coșbuc, Papahagi), sau cu referire aluzivă la papa Celestin (prin aluzii la părăsirea scaunului/ rangului pontifical: Boeriu, Bădiliță), valorificând, probabil, sugestii venite din exegeza poemului lui Dante.

Gane (1906): Și când putui vre unul din ei să osebesc,/ O umbră cunoscut-am cu suflet mișelesc/ Ce marea-I datorie să facă-a refuzat.

Coșbuc (1924): Și-aici pe mulți îi cunoscui și iată,/ privind văzut-am bine... umbra cui/ fugi, de laș, de marea slujbă dată.

Cifarelli (1930-1940): Și când pe unii i-am recunoscut,/ văzut-am între ei și umbra cui/ de frică marea sarcină n-a vrut.

Marcu (1932): Iar după ce i-am cunoscut pe unii dintre-acea, văzut-am bine umbra aceluia ce vorba, din josnicie, și-a călcat.

Boeriu (1965): Pe mulți din ei, privind, i-am cunoscut/ și mai la urmă și pe cel ce-n căi/ greșite-umblând, de sfântul scaun s-a rupt.

Buznea (1975): Iar printre ei și țopăind mai tare/ Descoperii pe-un fost Păstor ce-n lume/ Lăsat-a cârja Lupului cel Mare.

Marian Papahagi (1982-1996): Pe-unul sau altul l-am recunoscut/ și-apoi prea lașă umbră-o cunoscului/ a celui ce tăgada a făcut.

Cristian Bădiliță (2021): Și, după ce-am recunoscut pe unii, văzui (și am recunoscut-o) umbra celui care, din lașitate, a renunțat la rangul cel preainalt.

În cazul traducerii lui G. Buznea, putem observa nu numai trimiterea la papa Celestin al V-lea (cu metafora *Păstorului*), ci și specificarea efectelor pe care abdicarea acestuia le-a produs, adică urcarea pe scaunul Sfântului Petru a papei Bonifaciu al VIII-lea (*lupul cel mare*), care, după părerea lui Dante, a produs multe daune Bisericii. Opțiunea de traducere se îndepărtează semnificativ de intenția textului original.

(3) Inf., XIX, 94-96

Né Pier né li altri tolsero a Matia
oro od argento, quando fu sortito
al loco che perdé l'anima ria.

Episodul la care se face trimitere această terțină este narat în Fapte 1:23-26 și se referă la alegerea lui Matei ca apostol în locul lui Iuda. Dante, în cântul al XIX-lea, este foarte pornit împotriva păcatului simoniei și se întreabă retoric cât a primit Cristos de la Petru pentru a-i oferi calitatea de primat al noii biserici întemeiate de el, sau, la rândul său, cât a primit Petru de la Matia, noul apostol ales în locul celui care și-a pierdut sufletul trădând.

Gane (1906): Nici Petru, nici alții lui Matei n-au cerut/ Daruri de-argint și aur când el a obținut/ Prin sortii slujba trădată de-o inimă (notă: Iuda) de câine.

Coșbuc (1924): Iar Petru și-alții, dând apostolia/ în locul celui ce-n Cocit azi zace,/Ce bani cerură ei de la Mathia?

Cifarelli (1930-1940): Nici Petru, nici ceilalți, de la Matei,/ aur și-argint n-au luat, când fu sortit/ în locul primului dintre mișei.

Marcu (1932): Nici Petru, nici ceilalți n-au luat de la Matei arginți ori aur, când fost-a el sortit în locul, care-a pierdut mârșavul suflet.

Boeriu (1965): Iar când Matei apostol fu-nscăunat/ în locul Iudei, aur sau argint/ nici Petru, nici ceilalți nu i-au furat.

Buznea (1975): «Urmează-mă!» atât i-a spus, și oare/ La rându-i Petru pe Matei în ceată/ Primindu-l, aur i-a pretins ca dare?

Papahagi (1982-1996): Petru ori alții n-au luat lui Matei/ argint ori aur, când a fost sortit/ în locul celui rău de printre ei.

Bădiliță (2021): Nici Petru și nici toți ceilalți apostolic de la Matia n-au luat nici aur și nici argint când el a fost sortit să vină-n locul celui ce-și pierduse mârșavul suflet.

Idea principală din textul lui Dante, condamnarea simoniei prin contra-exemplul lui Petru și al lui Matei, este ratată (sau poate exprimată inadecvat?) de traducerea

Etei Boeriu, care, în loc de mită, vorbește despre furt, fără îndoială, alt păcat, dar nu despre el este vorba în original. Alte traduceri se evidențiază prin detalii în plus față de original. Astfel, interesul pentru mitologie al lui Coșbuc îl determină să recurgă la o definiție a lui Iuda printr-o trimitere mitologică (cel care zace în Cocitus). G. Buznea extinde episodul prin dramatizare.

(4) Inf., XXVI, 34-36

E qual colui che si vengiò con li orsi
vide 'l carro d'Elia al dipartire,
quando i cavalli al cielo erti levorsi,

În contextul de față, Dante descrie locul în care sunt pedepsiți sfătuitoarii cei răi, iar pentru aceasta face apel la diferite imagini care să exprime flăcărilor prezente aici. Una dintre aceste imagini este preluată din Vechiul Testament (4Reg. 2:24) și surprinde momentul în care profetul Ilie este luat și purtat spre cer într-un car de foc sub privirile noului profet, cel care îi va lua locul, profetul Elizeu³.

Gane (1906): Întocmai cum acelui prin doi urși răzbunat/ I-a fost dat ca să vadă spre ceriuri înălțat/ Carul tras de fugarii profetului Ilie,
Coșbuc (1924): Cum cel pe care urșii-l răzbunară/ văzând că-i piere-n car conducătorul/ când roibii drept spre cer îl ridicară,
Cifarelli (1930-1940): Și cum cel răzbunat prin urși; văzând/ doar la pornire, carul lui Ilie,/ când caii înspre cer s-au fost nălțând,
Marcu (1932): și cum acel pe care urșii îl răzbunară, văzut-a carul lui Ilie când pleca și când spre ceruri telegarii se ridicară drept în sus,
Boeriu (1965): Și cum văzu cel răzbunat de fiare/ că piere-n ceruri carul lui Ilie/ când telegarii se-nălțară-n soare.
Buznea (1975): Și-așa precum acel ce urșii, focul,/ I-l stinseră din suflet, - răzbunându-l,/ Și care pe Elie, proorocul
Papahagi (1982-1996): Și cum cel răzbunat de urși, spre vama/ din cer văzuse carul lui Ilie,/ când caii înspre ea și-învolbur' coama
Bădiliță (2021): Și cum acel pe care-l răzbunară, pe vremuri, urșii a văzut plecând carul profetului Ilie, când în văzduh se ridicară caii.

Traducerea lui Gane este singura în care se folosește numeralul, probabil având ca sursă textul biblic, întrucât numărul urșilor nu este prezent la Dante. În ceea ce privește relația dintre versiuni, surprinde utilizarea de către Marcu (1932) și Boeriu (1965) a aceluiași substantiv pentru desemnarea cailor, *telegarii*; totuși, acest lucru nu presupune neapărat influența primei traduceri asupra celeilalte, mai degrabă fiind vorba despre opțiuni independente. La Eta Boeriu, relația cu textul biblic este

---

³ „Iar el, întorcându-se și văzându-i, i-a blestemat cu numele Domnului. Atunci, ieșind din pădure doi urși, au sfâșiat din ei patruzeci și doi de copii” (BIB. SIN.).

obscurată prin utilizarea substantivului generic *fiare*, în loc de *urși*. De asemenea, remarcăm notele „personale” pe care le aduc traducătorii textului: Coșbuc pare să știe ce culoare aveau caii (roibi), în timp ce în traducerea lui Papahagi atenția este atrasă de imaginea coamei învolburate a cailor, iar la Buznea furia lui Elizeu este exprimată prin metafora focului.

3.2. Personaje biblice

(5) Dante, *Infern*, cântul IV, v. 55-60
Trasseci l'ombra del primo parente,
d'Abèl suo figlio e quella di Noè,
di Moïssè legista e ubidente;

Abraàm patriârca e Davìd re,
Israèl con lo padre e co' suoi nati
e con Rachele, per cui tanto fé.

În cele două terține din cântul al IV-lea al *Infernului* regăsim câteva dintre personajele principale ale istoriei poporului lui Israel, toți aflați în Limb, în așteptarea sosirii mântuitorului promis de Dumnezeu. Dante surprinde aici momentul în care Cristos, după ce a fost răstignit și a murit pe cruce, s-a coborât în Infern, mai precis în Limb, pentru a lua aceste suflete și a le duce în Paradis, conform legământului încheiat cu Iahve.

Gane (1906): El a luat cu sine pe cel întâi părinte,/ Pe Abel și pe Noe, pe Moisi cel cuminte/ Ce legi a dat la lume și-a fost ascultător.// Pe Avraam păstorul, pe David, rege mare,/ Pe Izraël cu neamu-i, Rahila pentru care/ Acesta sevârșit-a mii jertfe de amor.

Coșbuc (1924): și-a tras de-aici pe primul om, și-a dus/ pe Noe și-Avel, și cu el porniră/ și Moise-al legii dătător supus,// și-Avram, și-acel cu dulce liră/ cu fii și tată-a dus pe Izraël,/ și-atât de mult iubita sa Rahiră.

Cifarelli (1930-1940): el scoase umbra primului părinte,/ pe-Abel și Noe, Moise cel de lege/ rânduitor și-ascultător cuminte,// pe Avram patriarh, pe David rege,/ pe Israel cu tatăl, fiii și/ Rahira ce trudi ca să și-o lege.

Marcu (1932): De-icea luat-a umbra părintelui dintâiu, a fiului Abelși pe aceea a lui Moise, de lege dătătorul cel prea smerit; pe patriarhul Abraam, pe regele David și pe Iacob cu tatăl său Isac, și cu copiii lui, și cu Rahela, cea pentru care-atâta a pățimit.

Boeriu (1965): El luă cu sine umbra lui Adam,/ pe Moise-l luă, cu legea lui cinstită,/ îl luă pe Abel, Noe și-Abraham,// pe David cel cu lira iscusită,/ pe Izraël cu cei de-un neam și-un nume,/ și cu Rahira îndelung râvnită.

Buznea (1975): A scos de-aici pe cel dintâi Părinte,/ Pe-ntâiul fiu, pe Noe pururi dreptul,/ Pe Moisi, legistul celor sfinte,// Pe Abraham, pe Iacov înțeleptul/ Cu toți ai săi, pe David rege, care/ Spre ceruri își lovea cu lira pieptul.

Papahagi (1982-1996): umbra întâiului părinte blând,/ pe Abel, fiul său, și pe Noe,/ și pe legistul Moise cu el luând;// pe-Avram patriarhul și pe David ce/ fu rege, Izrael cu-ai săi născuți/ cu tatăl și Rachel ce soață-i e.

Bădiliță (2021): El scoase umbra primului părinte, pe a lui Abel, fiul său, și pe-a lui Noe, pe a lui Moise, dătătorul legii, preaascultător; pe-a patriarhului Avram și pe a regelui David, pe Israel, cu fii și cu părinte, și cu Rachel, cea pentru care atâtea andurat, și pe mulți alții.

Traducerile în română ale acestor terține diferă atât în ceea ce privește enumerarea personajelor, cât și în privința atributelor lor. De exemplu, Buznea omite personajele de după David (Izrael cu ai lui, Rahela); Coșbuc omite numele lui David, pe care îl desemnează numai printr-un atribut al lui (altul decât cel menționat în original; desigur, intenția de desemnare este realizată, cititorul își dă seama despre cine este vorba, pentru că David este cunoscut pentru compunerea psalmilor; mai trebuie analizat dacă se realizează, în același timp, și intenția semnificativă a autorului italian). Interesant este și că, din opt versiuni analizate aici, trei optează pentru atributul de cântăreț, în locul celui de rege; Buznea chiar preferă o nuanță mai dramatică („spre ceruri își lovea cu lira pieptul”). Faptul că toate cele trei sunt traduceri în versuri ar indica o motivație metrică, mai degrabă decât una de semnificație; în orice caz, insistența asupra acestui atribut este o nuanță în plus față de original, atrage atenția asupra acestui personaj (poate pentru că este mai cunoscut?).

3.3. Citate biblice

După cum aminteam la început, textul lui Dante pornește de la *Biblie*, la care se raportează nu numai aluziv sau prin personaje, ci de unde preia chiar mici fragmente. După unii exegeți, sunt 575 de citate biblice în *Divina Comedie*; prin comparație, 395 de citate din Aristotel și 192 din Virgiliu (Hawkins 2007, 125). Unele dintre ele sunt în latină, iar altele în italiană, ceea ce nu înseamnă neapărat că Dante avea la dispoziție vreo traducere timpurie necunoscută, ci mai degrabă traduceri îi aparțin chiar lui (*ibid.*, 128).

3.3.1. Citate preluate în latină

În timpul lui Dante, era facil accesul la multe variante ale Vulgatei lui Ieronim, dintre care cea mai importantă (despre care se crede că a fost utilizată și de Dante) era recenzia elaborată la Universitatea din Paris, la începutul secolului al XIII-lea (Hawkins 2007, 127).

(6) Inf. I, v. 65: *Miserere di me*⁴
Vulgata, Ps. 50:1: *Miserere mei Deus* (Vulgata)

Este vorba despre momentul întâlnirii cu poetul Vergilius și despre conștientizarea neputinței umane de a înfrunța de una singură încercările la care este supusă de-a lungul vieții, care se concretizează cu acest strigăt de ajutor. Dante preia aici formula de început a psalmului 50, care întruchipează un act penitențial prin excelență.

Gane (1906): te rog milă să-ți fie
Coșbuc (1924): te rog, ai îndurare
Cifarelli (1930-1940): O, mântuiește-mă
Marcu (1932): Îndură-te de mine
Boeriu (1965): ajută-mă, părinte!
Buznea (1975): De soarta mea cumplită te îndură
Papahagi (1982-1996): *Miserere* de mine
Bădiliță (2021): Îndură-te de mine

Dintre transpunerile de mai sus, opțiunea lui Papahagi este cea mai exotică; preluarea directă a termenului latin asigură relația strânsă cu sursa biblică, însă este incomodă pentru cititorul român, inclusiv pentru că verbul latin nu are urmași în română. Formula de început a acestui psalm în tradiția psaltirii românești, încă de la începuturile ei (secolul al XVI-lea), perpetuată în versiunile ulterioare, este „miluiește-mă”; nici măcar versiunea din Biblia tradusă după Vulgata, publicată la Blaj (1760-1761), nu se abate de la această tradiție. După cum se observă, niciuna dintre traduceri discutate aici nu preia formula tradițională (și foarte cunoscută); acest fapt nu poate fi pus exclusiv pe seama metricii, pentru că verbul *a milui* nu apare nici în traducerile în proză și nici chiar în cea a lui Bădiliță, care nu se mai afla sub nicio constrângere ideologică. Poate că formula tradițională pare mai puțin poetică; în orice caz, traducerile românești pierd aici contactul direct cu textul psalmului, care este explicit în original. Încă un fapt interesant: dintre cele două traduceri ale lui Ștefan Aug. Doinaș la Psalmul 50, publicate în volumul dedicat Psaltirii din seria *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688* (p. 348), una conține formula tradițională: „Miluiește-mă, Doamne, după mare mila ta”, dar cealaltă o abandonează: „Îndură-te de mine, Doamne, după mila ta cea mare” (formula găsită și în traducerile lui Marcu și Bădiliță).

(7) Inf. II, v. 28: *Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis*⁵
Vulgata, Fapte 9:15: *Andovvi poi lo Vas d'elezione*

---

⁴ „Miluiește-mă, Dumnezeu!” (BIB. SIN.).

⁵ „Și a zis Domnul către el: Mergi, fiindcă acesta Ți este vas ales” (BIB. SIN.).

Versul din cântul al II-lea se referă la Sfântul Pavel, așa cum este acesta numit în Faptele Apostolilor: vas ales ca să poarte numele lui Dumnezeu în fața celorlalți oameni. În contextul acesta, Dante enumeră două personaje faimoase care au avut parte de o călătorie în Infern, Enea și Sfântul Pavel, și vrea să afle de la Vergilius de ce are el acest privilegiu de a face, la rândul său, o incursiune în lumea de dincolo și cine permite lucrul acesta.

Gane (1906): Apoi a mers și Paul, acolo să se-nchine
Coșbuc (1924): s-a dus și-Alesul Vas în cer la ei
Cifarelli (1930-1940): Mai merse și-al Elecțiunei Vasul
Marcu (1932): Pe urmă, s-a dus acolo și Sfântul Pavel
Boeriu (1965): A fost și Sfântul Pavel printre morți
Buznea (1975): Și sfântul Pavel, Vas ales să poarte
Papahagi (1982-1996): Se duse-apoi și Vasul de mărire
Bădiliță (2021): A fost apoi și Vasul cel ales

Într-o traducere, omisiunea este permisă atunci când acest fapt nu are repercusiuni asupra sensului. În cazul discutat aici, faptul că Paul este numit „vas ales” în Fapte nu este un loc comun, astfel încât numele să poată fi omis. Poate de aceea, majoritatea traducătorilor le indică pe amândouă. Acolo unde numele apostolului lipsește (Coșbuc, Cifarelli, Papahagi, Bădiliță), faptul că se face trimitere la acest personaj poate fi ratat de cititor, întrucât versetul biblic nu este foarte cunoscut. Dintre celelalte traduceri, trei explicitează numele personajului; Buznea adoptă ambele soluții, ceea ce, probabil, îndeplinește în gradul cel mai mare intenția de desemnare. Desemnarea lui Paul prin *vas ales* poate, de asemenea, să ridice probleme de interpretare, pentru că *ales* poate fi interpretat nu ca participiu (decă obiectul alegerii lui Dumnezeu), ci ca adjectiv, caz în care sensul transmis este ‘deosebit, prețios’ (vezi și la Papahagi, *vas de mărire*). Opțiunea lui Cifarelli, corectă ca semnificație, are dezavantajul de a utiliza un neologism care era deja utilizat în română cu altă semnificație (e.g. Scriban, s.v.: „Alegere făcută prin voturi”).

3.3.2. Citate în italiana vulgară

(8) Inf. VIII 43-45: Lo collo poi con le braccia mi cinse;
basciommi 'l volto e disse: "Alma sdegnosa,
benedetta colei che 'n te s'incinse!
Vulgata (Luc. 11:27): Factum est autem, cum haec diceret: extollens vocem quaedam mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portavit, et ubera quae suxisti.⁶

---

⁶ „Și când El zicea acestea, o femeie din mulțime, ridicând glasul I-a zis: fericit este pântecul care te-a purtat și fericiți sunt sânii pe care i-ai supt.” (Bib. Sin.).

Această terțină din cântul unde sunt pedespsiți cei mândri, *i superbi*, descrie momentul în care Vergilius îl îmbrățișează și îl încurajează pe Dante, folosindu-se de aceste solemne cuvinte din Evanghelia lui Luca, care, în contextul de față, au un puternic impact etic și totodată profetic.

Gane (1906): Apoi me-a cuprins gâtul, cu drag m-a sărutat/ Zicându-mi: „Suflet nobil, mult bine cuvântat/ fie numele mumei ce te-a purtat în sin.”

Coșbuc (1924): Cu brațele-apoi gâtul mi-l cuprinse,/ pe-obraji m-a sărutat și: „Suflet bune,/ ferice-acea ce-n sânul ei te-ncinse!”

Cifarelli (1930-1940): Apoi mă-mbrățișăși mă cuprinse,/ mă sărută și „Suflet mândru”, -mi zise,/ „ferice ce pe tine rod te prinse.”

Marcu (1932): Cu brațele apoi mi-a-ncind grumazul, m-a sărutat pe față și mi-a spus: „Ferice de ceea din care tu purces-ai, o, mândru suflet!”

Boeriu (1965): Mă prinse-n brațe-apoi și, mulțumit,/ mă sărută zicându-mi: „Suflet mare,/ ferice maica ce te-a zămislit.”

Buznea (1975): Iar mie gātu-n brațe mi-l cuprinse;/ Și sărutându-mi fața, spuse: „Fie/ Slăvită coapsa care rod te prinse”

Papahagi (1982-1996): Gâtul apoi cu brațele-mi cuprinse,/ chipu-mi sărută: „Inimă deplină,/ slăvită cea ce-n tine rodul prinse!”

Bădiliță (2021): Cu brațele-apoi gîtul mi-l cuprinse, mă sărută pe fațăși-mi vorbi: „O, suflet mândru, binecuvântată să fie aceea care te-a purtat în pântec!”

Buznea folosește termenul *coapsă*, ca simbol al fertilității, un uz consacrat mai ales de limbajul biblic (după DLR/DA, *coapsă* cu acest sens apare în *Biblia* 1688 și în alte texte religioase ulterioare, traduse după greacă). O altă observație se referă la tendința traducătorilor români de a dramatiza scena, prin introducerea de detalii care nu sunt în original (sau sunt implicite): „m-a sărutat cu drag” (Gane), „Apoi mă-mbrățișă și mă cuprinse” (Cifarelli), „ Mă prinse-n brațe-apoi și, mulțumit,/ mă sărută” (Boeriu). De asemenea, verbul *incisse* este tradus aproape întotdeauna perifrastic: *a purtat în sân* (Gane), *pe tine rod te prinse* (Cifarelli), *din care tu ai purces* (Marcu), *coapsa care rod te prinse* (Buznea), *rodul prinse* (Papahagi), chiar și la Bădiliță: *te-a purtat în pântec*; excepție fac Coșbuc, care preia verbul din italiană, dar ratează sensul, pentru că în română *a încinge* are altă semnificație, și, surprinzător, Boeriu, care are echivalarea cea mai clară.

(10) Inf., XIX, 106-111

Di voi pastor s'accorse il Vangelista,
quando colei che siede sopra l'acque
puttaneggiar coi regi a lui fu vista;

quella che con le sette teste nacque,
e da le diece corna ebbe argomento,
fin che virtute al suo marito piacque.

Vulgata (Apoc. 17:1-3): Et venit unus de septem angelis, qui habebant septem phialas, et locutus est mecum, dicens : Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnae, quae sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae, et inebriati sunt qui inhabitant terram de vino prostitutionis ejus. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiae, habentem capita septem, et cornua decem.⁷

Cele două terține fac aluzie la Roma pontificală și la corupția din interiorul instituției ecleziastice, intuită profetic și de Sfântul Ioan, evanghelistul, în ultima carte a Noului Testament, Apocalipsa. Dante face trimitere și la relația de aservire pe care o avea Biserica față de regele Franței, Filip cel Frumos, fapt care întina profund imaginea ideală a acesteia. Cele șapte capete și cele zece coarne fac trimitere la Roma, cu cele șapte coline și cei zece regi, dar și la Biserică, cu cele șapte daruri ale Duhului Sfânt și cele zece porunci; porunci pe care „soțul” Bisericii, adică papa, nu le mai mai consideră o regulă, *argomento*, care să fie respectată.

Gane (1906): Evanghelistul mare la voi a cugetat,/ Pastori, când văzu regii cum s-au prostituat/
Cu curtezana care sta pe mare plutind.// Ea cu capete șapte odată se născuse;/
Apoi cu zece coarne ea se împodobise/
Ca semn pe câtă vreme soțu-i cinste-a iubit.

Coșbuc (1924): Pe voi, pe papi, vă vede-n cartea legii/
Ioan în chipul-acelei mari mișele/
ce sta pe ape și curvea cu regii,// și-avea și șapte capete, și-n ele/
și-n zece coarne, (vlagă) înăscută,/ cât timp al ei bărbat fugea de rele.

Cifarelli (1930-1940): Evanghelistul cea din voi smintenie/
o pomeni, când cea cu tron pe mare,/ văzută-o-a cu regii-n precurvenie,//
cu șapte capete avu născare/
și-n vlagă fu din șapte coarne-avută/
cât soțu-i spre virtuți avu-nclinare.

Marcu (1932): Pe voi, păstori, v-a luat la ochi Evanghelistul, când Regii i-a văzut
păcătoșind-o pe aceea ce stă pe tron, peste noroade; aceea care s-a născut cu șapte
capete și vlagă a avut din cele zece coarne, atâta vreme cât plăcutu-i-a virtutea aceluia
ce-a luat-o de soție.

Boeriu (1965): De voi, de papi vorbea evanghelistul/
când peste-ape-o târfă-a fost văzut/
cu regi curvind, cum scrie-Apocalipsul,//
cu capete vreo șapte s-a născut;/
din zece coarne vlagă-a supt mereu/
cât timp curat bărbatu-i s-a ținut.

Buznea (1975): Văzând mireasa tăvălită-n tristul/
Alcov, în care-ați dus-o ca și regii,/
Pe voi v-a fulgerat evanghelistul!//
Cu cele zece coarne ale Legii/
Și cele șapte capete; virtute/
Ceru ea de la Soț, -nu sacrilegi!

---

⁷ „Și a venit unul din cei șapte îngeri, care aveau cele șapte cupe, și a grăit către mine, zicând: Vino să-ți arăt judecata desfrânatei celei mari, care șade pe ape multe, cu care s-au desfrânat împărații pământului și cei ce locuiesc pe pământ s-au îmbătat de vinul desfrânării ei. Și m-a dus, în duh, în pustie. Și am văzut o femeie șezând pe o fiară roșie, plină de nume de hulă, având șapte capete și zece coarne” (BIB. SIN.).

Papahagi (1982-1996): De voi, păstorii, -acel Evanghelist/ zis-a, văzând pe cea ce stă pe ape/ că se curvea cu regii, cum a scris// cu șapte capete, ca să se-adape/ din zece coarne hrana și-o trăsese/ până ce soțul ei de e să scape.

Bădiliță (2021): De voi, păstori, vorbește-Evanghelistul, când cea care tronează peste ape curvăsărint cu regi el o văzuse; aceea care s-a născut cu șapte capete și de la zece coarne și-a căpătat tăria, ca soțul ei virtutea s-o iubească.

Versiunile românești preiau trăsăturile enunțate de această interpretare a Vulgatei de la Dante. Diferențele vin, ca și în cazurile anterioare, din explicitarea implicitului (numele evanghelistului menționat de Coșbuc), din eufemizare (*curtezană*, *mireasă*, *mîșea* sau propoziție atributivă pentru desemnarea târfei, care, de altfel, în Biblie este numită cât se poate de explicit, *curvă*, inclusiv în primele versiuni biblice românești). La Cifarelli nu seînțelege faptul că reproșul este adresat papilor, pentru că nu sunt numiți (interlocutorul vizat este desemnat numai prin pronumele de persoana a II-a plural).

4. Concluzii

Analiza celor câteva contexte exemplificate mai sus arată că investigarea felului în care sunt transpuse categoriile biblice în traducere reprezintă un foarte fertil câmp de cercetare, cu atât mai mult în cazul unui poem complex ca *Divina Comedie*, pentru care Biblia joacă un rol atât de important, încât autorul recurge chiar la citate directe sau parafraze. Influența Bibliei asupra textului lui Dante a fost analizată în istoria exegezei poemului; ceea ce ne interesează, pe teren românesc, este să vedem dacă traducătorii sunt conștienți de această influență și, dacă da, cum încearcă să o transmită, sau dacă, dimpotrivă, textul lui Dante este considerat autonom. Fragmentele discutate au arătat că traducătorii se raportează, firește, în mod diferit la text, nuanțând semnificațiile din original, pierzând altele, inclusiv unele trimiteri. Una dintre cauzele acestui proces este, firește, constrângerea formală; traducătorul de poezie trebuie să fie atent simultan și la cuvânt, dar și la strofă (cf. Newmark 1988, 163: „if the word is the first unit of meaning, the second one is not the sentence or the proposition, but usually the line” – am spune aici, mai degrabă decât versul, terțina). Era receptorul contemporan al poeziei lui Dante mai apropiat de contextul biblic, astfel încât trimiterile să-și atingă scopul expresiv? Este cititorul român contemporan destul de apropiat de tradiția biblică românească, astfel încât aluziile din traduceri să-și atingă și ele ținta? Ne propunem extinderea investigației la întregul text al *Infernului*, implicit incluzând și alte categorii în afară de cele vizate aici.

Bibliografie

1. Izvoare

- Vulgata = *Bibliorum Sacrorum*, Iuxta Vulgata Clementinam, Nova Editio, curavit Aloisius Gramatica, Vatican, 1929.
- BIB. SIN. = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2006.
- Dante, *Divina Commedia. Inferno. Purgatorio. Paradiso*, con il commento di Anna Maria Chiavacci Leonardi, Milano, Arnoldo Mondadori editore, 1994.
- Dante, *Divina Commedia*, commento a cura di Giovanni Fallani e Silvio Zennaro, Roma, Newton Compton editori, 2005.
- Dante Alighieri, *Commedia. Paradiso*, a cura di Emilio Pasquini e Antonio Qualio, Milano, Garzanti editore, 1999.
- Dante Alighieri, *Divina Comedie*, tradus de Alexandru Marcu, ediția a III-e, Craiova, Scrisul Românesc, 1943.
- Dante, *Divina Comedie. Infernul*, traducere în versuri de N. Gane, Iași, Editura Librăriei Nouă Iliescu, Grossu& comp., 1906.
- Dante, *Divina Comedie*, în românește de Eta Boeriu, note și comentarii de Alexandru Duțu și Titus Pîrvulescu, București, Editura pentru Literatură Universală, 1965.
- Dante, *Divina Comedie. Infernul*, Interpretare românească, note și un cuvânt înainte de George Buznea, București, Editura Univers, 1975.
- Dante, *Divina Comedie*, în românește de Giuseppe Cifarelli, Cuvânt înainte de Alexandru Ciorănescu, îngrijire de ediție, note și comentarii de Titus Pîrvulescu, Craiova, Editura Europa, 1993.
- Dante, *Divina Comedie. Infernul*, traducere din italiană și comentarii de Marian Papahagi, București, Editura pentru Humanitas, 2012.
- Dante, *Divina Comedie. Infernul*, tradus și prezentat de Cristian Bădiliță, București, Editura Vremea, 2021.

2. Literatură secundară

- Corbett, George, *Dante's Christian Ethics*, Cambridge University Press, 2020.
- Gorni, G., *Dante. Storia di un visionario*, 2008, Roma-Bari, Laterza.
- Hawkins, Peter E., *Dante and the Bible*, în *Cambridge Companion to Dante*, Rachel Jacoff (ed.), Cambridge University Press, 2007, 125-140.
- Newmark, Peter, *A Textbook of Translation*, New York, Prentice Hall, 1988.
- Scartazzini, G. A., *Enciclopedia dantesca. Dizionario critico e ragionato di quanto concerne la vita e le opere di Dante Alighieri*, vol. I, A-L, 1896, Milano, vol. II (parte prima), M-R, 1898, Milano, vol. II (parte seconda), S-Z, 1899, Milano.